

Mastboom en de ‘Groote oorlog’.

De Eerste Wereldoorlog in archief en collecties van de Mastboom-Brosens Stichting

95

Inleiding

De Mastboom-Brosens Stichting beschikt naast een uitgebreide bibliotheek tevens over een omvangrijk archief en een forse beeldcollectie. Voor het merendeel betreft dit materiaal uit de negentiende en twintigste eeuw bijeengebracht door Henri Mastboom (1907-1999). Vader Antonius G.J. (Toon) Mastboom was van 1898 tot 1940 burgemeester van de gemeente Oud en Nieuw Gastel. Het hoeft daarom niet te verbazen dat we in het archief een aantal stukken tegen komen over zijn bemoeienissen met de rantsoenering in de Eerste Wereldoorlog.¹ Maar archief en collecties herbergen meer materiaal over de ‘Groote oorlog’, die samen een mooie inkijk bieden in hoe een notabele familie in West-Brabant de gebeurtenissen van honderd jaar geleden beleefde.

De familie Mastboom

Slechts enkele weken na de zevende verjaardag van Henri Mastboom op 16 juli 1914 brak de Eerste Wereldoorlog uit.² Henri had net de eerste klas van de openbare lagere school in Oud Gastel doorlopen. Daar zullen hem de eerste beginselen van de schrijfkunst zijn bijgebracht. Dat blijkt uit zijn allereerste overgeleverde dagboek, dat over de jaren 1913-

Henri Mastboom met zijn moeder Maria Mastboom-Brosens en vader Toon Mastboom op bezoek in Meer (België) bij Anna Vermeulen-Brosens, die haar dochter Annie Vermeulen op schoot heeft, 1912. (Mastboom-Brosens Stichting)

1921 loopt.³ Uit de niet consequente chronologie en bepaalde formuleringen is af te leiden dat deze notities voor het grootste deel later zijn genoteerd en gebaseerd zijn op herinnering. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een opmerking dat hij voor 1914 regelmatig met zijn moeder naar de Antwerpse dierentuin is geweest. Als eerste noteerde hij een reis per boot naar Amsterdam in augustus 1913 toen hij amper zes jaar oud was. Zijn hele leven lang hield Henri nauwkeurig zijn wederwaardigheden bij in een dagboek. De aandrang om alles precies te documenteren openbaarde zich dus al vroeg. En zo kunnen we ook onder het kopje 'september 1914' lezen: 'Vlucht van Antwerpen. 50 man in de schuur. De families van Cauwelaert, Verougstraete en Vermeulen beurtelings hier'. Dat de families Verougstraete en Vermeulen hun toevlucht in Oud Gastel zochten, hoeft niet te verbazen. In beide gevallen betroffen het zusters van moeder Mastboom, Maria L.C.H. Brosens (1879-1963). Moeder Marie was een dochter van Hendrik M.G. Brosens (1850-1912), brouwer en burgemeester van Hoogstraten, en vrijwel haar hele familie woonde in België. Zuster Julia Brosens (1885-1964) was gehuwd met notaris Edgard Verougstraete en woonde in Olsene bij Deinze. Uit een aantekening in het dagboek van Henri weten we dat bij een bezoek aan de werelddtentoonstelling te Gent in 1913 de familie Mastboom hun verwanten in Olsene ook een bezoek bracht; onder andere werd de kaarsenfabriek van de familie Verougstraete bezocht. Zuster Anna Brosens (1887-?) was gehuwd met notaris Joseph Vermeulen te Meer. Nog een andere zuster van moeder Mastboom, Martha Brosens (1889-1958), vestigde zich 2 december 1915 te Oud Gastel en trok in bij de familie Mastboom. Op 16 mei 1916 trouwde Martha daar met de Bredase bankier Joseph Laurijssen met wie ze daarna naar Breda vertrok.

Meer opvallend is de aanwezigheid van de familie Van Cauwelaert. In de beeldcollectie van de stichting bevindt zich een aantal portretten, die duidelijk maken om welke familie Van Cauwelaert het moet zijn gegaan. Het betreft namelijk de bekende Frans Van Cauwelaert (1880-1961), advocaat en onder andere mede-oprichter van het nog altijd bestaande dagblad *de Standaard*. In latere jaren was hij burgemeester van Antwerpen (1921-1932), minister en voorzitter van de Kamer van Volkvertegenwoordigers. Hij volgde een deel van zijn opleiding aan het kleinseminarie te Hoogstraten, wellicht is hij op die wijze bekend geraakt met de familie Brosens.

Beide ouders hadden familie over de grens. Vaders zuster Antoinette was reeds op 33-jarige leeftijd overleden in 1899, maar haar weduwnaar leefde met hun vijf dochters in Baarle-Hertog, waar Henri van Gilse burgemeester was. Vanwege de bijzondere geografische positie speelde burgemeester Van Gilse een bijzondere rol in de Eerste Wereldoorlog.⁴ Van Gilse laat door een ansichtkaart⁵ van 14 oktober 1914 weten: "Morgen voormiddag kom ik u even bezoeken. Ik ga met de auto eene familie uit Antwerpen te Hoogerheide halen." Een opvallend gegeven in deze hectische dagen.

In het dagboek van Henri vinden we nog een aantal interessante vermeldingen op het einde en net na de oorlog. Zo tekende hij op 24 augustus 1918 aan dat de eerste reis naar Meer ondernomen werd sinds 16 september 1914. Dat mag wellicht verbazen gezien de aanwezigheid sinds 1915 van de zogenaamde dodendraad langs de Belgisch Nederlandse grens.⁶ Maar het dorp Meer lag net als Essen en Nieuwmoer aan de Nederlandse zijde van de dodendraad. Een deel van de 'bulten' in de rijksgrens tussen Nederland en België was afgesneden. De bewoners van die gebieden woonden in een soort niemandsland, tussen prikkeldraad langs de Nederlandse grens en de elektrische draad. Of zoals sommige mensen wel zeggen: 'in het kiekenskot'.

Een deel van Minderhout en Hoogstraten was dus zo goed als onbereikbaar voor moeder Mastboom-Brosens. In het dagboek van Henri vinden we ook daar weer een spoor van. Zo meldde de jonge Henri op 31 augustus 1918 de dood van Bon Mama, dat wil zeggen Maria Theresia Clothildis De Laet, echtgenote van Hendrik M.G. Brosens. Henri schrijft dan verder: "Wij mogen niet naar Hoogstraete van de Schmielen maar 7(?)9.1918 mag moeder oom Antoine aan den draad spreken met Mieke Jespers'. Dat komt er waarschijnlijk op neer dat Maria Mastboom-Brosens niet aanwezig kon zijn bij het sterfbed en de begrafenis van haar moeder, maar dat ze wel een week later met haar broer kon spreken bij de dodendraad. Dat maakt het des te meer begrijpelijk dat toen enkele maanden later de wapenstilstand op 11 november gesloten werd, de familie Mastboom op 22 november 1918 de eerste naoorlogse reis naar Hoogstraten maakte volgens alweer het dagboek van Henri. Ten slotte vallen nog een tweetal zaken te noteren uit het dagboek: op 12 december 1918 worden de vanwege de oorlogstoestand verwijderde wegwijzers weer terug geplaatst, en op 7 en 8 september 1919 vierde Gastel de vredesfeesten.

Notaris A.M.B. Smulders

In het archief van de Mastboom-Brosens Stichting bevindt zich ook nog een sigarenkistje met foto's en een bijbehorend schriftje.⁷ Het kistje is afkomstig uit de nalatenschap van de Gastelse notaris Smulders en het schriftje bevat notities van Henri Mastboom over de foto's van notaris Smulders. Het opschrift op het sigarenkistje is door Henri Mastboom zelf aangebracht en luidt: 'Verzameling foto's over Oud Gastel, 1907-1923. Aanlegger: Notaris A. Smulders, 145 stuks (plus 16 dubbelens).' Wie was Smulders? Hoe kwam Henri aan die foto's? Wat voor foto's zijn het? En wat vond Henri Mastboom van Smulders en diens fotografie? Antonius M.B. Smulders is geboren te Sint Michielsgestel op 14 februari 1867 als zoon van een geneeskundige; zijn beide grootvaders waren overigens (banket)bakker. Hij vestigde zich na zijn benoeming tot notaris in 1902 te Oud Gastel en hij zou die functie tot aan zijn overlijden in Oud Gastel op 23 november 1923 blijven bekleden. Kort na zijn

Notaris A.M.B. Smulders,
omstreeks 1910.
(Mastboom-Brosens Stichting)

benoeming tot notaris huwde Smulders te Eindhoven op 22 augustus 1903 met Maria Th. Aelberts (1870-1956). Het huwelijk bleef kinderloos. Het echtpaar woonde in een groot pand aan de Dorpsstraat 4. Op 22 juli 1941 noteerde Henri Mastboom in het genoemde schrift dat hij de negatieven en de zogenaamde stereoscoopafdrukken⁸ ter inzage had van de weduwe Smulders en een andere verwante van de notaris in Leiden. Het doel van Mastboom was door het 'laten vervaardigen van nieuwe afdrukken en het beschrijven der collectie [...] uitsluitend de bevordering der heemkunde van Gastel. Ik wilde nog op tijd verhinderen, dat dit belangrijke fotomateriaal voor de beoefenaren der West-Brabantsche heemkunde verloren zou gaan.' Als liefhebberij maakte notaris Smulders vooral in de jaren 1907-1909 en in veel mindere mate in de jaren daarna tot en met 1915 foto's. De verklaring voor deze wisselende activiteit was volgens Mastboom:

'Vader vertelde mij, dat Smulders een man was, die in zijn leven herhaaldelijk groote en plotselinge wendingen nam. Gedurende meestal vrij korten tijd kon hij voor iets zeer enthousiast zijn, maar dat vuur placht dan wat later even plotseling uit te dooven als het was opgevlamd.

Dit bemerkt men ook heel duidelijk bij de fotografische liefhebberij. Maart 1907 tot juli 1909 is het tijdperk van intense activiteit (514

van de 576 nummers). Wat daarop (nog) volgt is nagloei van een nog smeulend vuur. Omstreeks juli 1909 bemerkte Smulders, volgens vader, dat zijn praktijk onder zijn liefhebberij ging lijden. Dat inzicht bracht hem tot een plotseling en bijna volkomen stopzetten van zijn fotografisch werk.'

99

Mastboom maakte onderscheid in een viertal soorten foto's die in de collectie Smulders aanwezig waren: familiekiekjes, kiekjes uit de missie van Afrika (toegestuurd door een broer van de notaris die als missionaris in Afrika actief was), foto's van reizen en uitstapjes en ten slotte datgene waar het Henri om te doen was 'Gastelsche opnamen'. In de zomer van 1941 had Mastboom door de Roosendaalse fotograaf Herman Vreugde van alle voor de heemkunde van Gastel van belang zijnde negatieven afdrukken laten maken. Aanvankelijk wilde Mastboom lantaarnplaatjes laten maken om een lezing met lichtbeelden te kunnen verzorgen, maar daarvan vond hij de kosten te hoog.

De verzameling van 145 nummers gaf volgens Mastboom een vrij volledig beeld van Gastel "gelijk het was en leefde omstreeks het jaar 1908". Typerend voor Mastboom is de opmerking:

'Van een notaris kan men verwachten, dat zijn belangstelling in de eerste plaats uitgaat naar personen en vooral naar notabelen. Deze laatsten zijn dan ook in de collectie ruim vertegenwoordigd.'

Smulders wordt omschreven als 'een minnaar van het gezelschaps- en gezelligheidsleven zijner standgenooten. Verder iemand met veel interesse voor de bijzondere gebeurtenissen in het dorpsleven zijner dagen. Hij zat veel op zijn kantoor en was ook in zijn vrije uren stellig graag thuiszitter. Regelmatige wandelingen of fietstochten door het gebied zijner woongemeente lagen niet zoozeer in zijn lijn.' Mastboom betreurde het feit dat Smulders de waarde niet opgemerkt had van oude dorpswoningen, boerderijen of molens. Maar hij begreep ook: "dat, bij het maken der kieken, Smulders geenszins de bedoeling had een documentaire verzameling aan te leggen van foto's betreffende Gastel, die zoo volledig mogelijk behoorde te zijn. Het was voor hem niets meer dan een liefhebberij. Hoogstens zweefde hem voor den geest de vage gedachte, dat het in den ouderdom wel prettig moest zijn nog eens rustig te kunnen kijken op een reeks beelden uit den grooten tijd van het eigen leven".

Uit de periode april-mei 1915 zijn acht opnamen bewaard van gemobiliseerde militairen. In de collectie bevindt zich ook nog een foto van de aankomst van Belgische vluchtelingen te Stampersgat op 10 oktober 1914, die niet gemaakt is door notaris Smulders. De betreffende opnamen zijn hierbij afgedrukt en geven een mooi beeld van het Oud Gastel van honderd jaar geleden.

J.M.W. Hopstaken

Belgische vluchtelingen komen met wagens van de meelfabriek Moulines Van der Cruysen uit Boom op zaterdag 10 oktober 1914 aan in Stampersgat. (Mastboom-Brosens Stichting)

In de maanden april en mei 1915 maakte notaris Smulders verschillende foto's van onderdelen van het Nederlandse leger die Oud Gastel passeerden of er even rust hielden. (Mastboom-Brosens Stichting, foto A.M.B. Smulders)

Archivalia

GAR Gemeentearchief

Roosendaal

AMB Archief Mastboom-

Brosens Stichting

Literatuur

Janssen, Herman, 'Baarle tijdens de Eerste Wereldoorlog', in: J.M. Goris (red.), *De Kempen in de Eerste Wereldoorlog*. (Herentals-Roosendaal) 2008 57-64

Thiers, O.M., 'Het Mastboomhuis in Oud Gastel, een 'schon lijk'', in: *Jaaarboek De Ghulden Roos* 66 (2006) 19-50

Vanneste, A., 'Hou toch die Belgen tegen aan de grens! De elektrische draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens tijdens de Eerste Wereldoorlog', in *Jaarboek De Ghulden Roos* 69 (2009) 19-50

beeld met diepte door met elk oog een afbeelding te bekijken. Die twee afbeeldingen worden samen één stereofotografie genoemd. Meestal zijn het foto's, een stereofoto dus. Het maken van een stereofoto wordt stereofotografie genoemd. Stereoscopie werd halverwege de negentiende eeuw populair, maar verloor in de jaren tien van de twintigste eeuw snel terrein aan de film. Men spreekt ook wel van 3D of 3-D. Deze term wordt echter ook veel gebruikt voor de perspectivische weergave bij afbeeldingen op een plat scherm, waarbij geen sprake is van stereoscopisch zien.

Noten

- 1 GAR, AMB, inv.nrs. 407, 408-429, 692 en 1662.
- 2 Thiers.
- 3 De originele dagboeken bevinden zich in het Mastboomhuis te Oud Gastel.
- 4 Janssen.
- 5 GAR, beeldbank MB01130.
- 6 Vanneste.
- 7 GAR, AMB, inv.nr. 1443.
- 8 Volgens Wikipedia (ge raadpleegd 9 september 2014) is stereoscopie het bekijken van een bepaald